SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS: DE AQVIS QVE IN VRBEM INFLVVNT: LIBELLVS MIRABILIS.

VM omnis res ab imperatore delegata intētiorem exigat curam: & me ſeu naturalis ſollicitudo: ſeu fides ſedula non ad diligentiā modo uerum ad amorem quoq; cōmiſſe rei inſtiget: Sitq; mihi nunc ab Nerua auguſto: neſcio diligentiore an amantiore reip. & imperii aquarum iniunctū officium: tum ad uſum; tum ad ſalubritatem atq; ad ſecuritatē urbis pertinens: adminiſtratum per principes ſemper ciuitatis noſtre uiros: primum ac potiſſimū exiſtimo: ſicut ī cæteris negotiis inſtitueram: noſſe quod ſuſcepi. Neq; enim ullum omnis actus rectitudinis fundamētum crediderim taliter q̄ facienda queq; uitanda ſint poſſe decernere: Nam qd uere tam indecoruʒ uiro & intolerabile delegatum officium ex adiutorum agere preceptis: quod fieri neceſſe eſt: quotiens imperitia præceſſit eius cui decernitur: uſus quorum & ſi neceſſarie partes: ſunt tamen ad miniſterium ut manus quedam & inſtrumentum agentis: proptereaq; ad uniuerſam rem pertinentia (more iam per multa mihi officia ſeruato) in ordinem & uelut hoc in corpus deducta in hunc commentarium contuli: quem pro formulā adminiſtrationis reſpicere poſſem. In aliis autem libris quos poſt experimenta & uſum cōpoſui: ſuccedentium res acta eſt: huius cōmentarii fortaſſe pertinebit & ad ſucceſſorem utilitas. Sed cū inter initia adminiſtrationis mee ſcriptus ſit: in primis ad meam inſtitutionem regulamq; proficiet: ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam pretermiſiſſe uidear: Noīa primū aquaꝝ q̄ ī urbem Romam influunt ponam: tū per quos queq; eaꝝ: & quibus collibus: quoto poſt urbē cōditam anno perducte ſunt: deinde quibus ex locis & anno quo cepiſſent: q̄tum ſubterraneo riuo: q̄tum ſubſtructiōe quantū opere arcuato: poſt altitudinē cuiuſq; modulorum ratio nem & ab illis erogationē: Quantū extra urbem quantum intra: quiq; modus cuiq; regioni pro ſuo modulo unaqueq; aquarū ſer

Nerua Augusto

Notandū Sextū iul frontinū floruiſſ tempore Neruę im

Aqrū officiū p pnc ſemp ciuitatis noſtr uiros adminiſtrati

Pulcherrimū

Comentariū hunc

Formula

Inter initia

Quoto anno

A quoto miliario

Subterraneus riuus

Subſtructio

Arcuatū opus

Moduli

Modulo

certius

aliter

quam

ante

cepiſſent

in hoc uero & inſequentū

& quā

miliario duci

uiat: quot castella publica priuataq; sint: & ex quibus q̃tum pub
licis operibus: quantũ muneribus ita enim cultiores appellantur
quantũ lacubus: quantũ noĩe Cæsaris: quantũ priuatorũ usui be
neficio principis detur. Quod ius tuendarũ sit earũ: qua id afficiat
poena: lege: Senatus Consultis: & mandatis principũ irrogata.

AB Vrbe condita per annos. ccccxli. contenti fuerunt Ro.
usu aquarũ: quas aut ex Tyberi aut ex fontibus haurie
bãt: Fontiũ memoria cũ sanctitate: & adhuc extat: & coli
tur. Salubritatẽ enim egris corporibus afferre creduntur: sicut. C.
Amaranus Apollinaris meminit. Nunc autem in urbem influũt
aque Appia. Anio uetus. Martia. Tepula. Iulia. Virgo. Alsietina
que eadẽ uocatur Augusta. Claudia. Anio nouus. Appia. M. Vale
rio maximo. P. Decio mure. Consl. Anno. xx. post initium San
nitici belli inducta est ab Appio claudio crasso censore cui postea
ægro fuit cognomen: qui & uiam appiam a porta capena usq; ad
urbem capuam muniẽdam curauit: collegam habuit. C. Fabium
cui ob inquisitas eius uenas: Venocis cognomẽ datum est: Sed is
se intra annum & sex mẽses deceptus a collega tanq̃ idem facturo
abdicauit a censura: nomen aque ad appii tm̃ honorẽ pertinuit: q
multis tergiuersatiõibus extraxisse cẽsuram traditur: donec & uiã &
aque ductum consumaret. Concipitur appia in agro lucullano uia
prenestina: inter miliariũ. vi. & viii. diuerticulo sinistrorsus: pas
suum dcclxxx. ductus est habet longitudinem a capite usq; ad Sa
linas qui locus est ad portam Tergeminã passuũ. xi. miliũ. cx. sur
sum. xi. miliũ. cxxx. supra terrã substructio & arcuatã proxime ad
portam capenam passuũ. lx. Iungitur ei ad anienem ueterem in con
finio hortorum torquatianorum & Alsietine augustæ ramum ab
miliario in supplementum est additum cogno
men decem gemellorum: hic uia prenestina ad miliariũ unũ diuer
ticulo sinistrorsus passuũ. dcccclxxx. proxime uiam Collatiã acci
pit fontem cuius ductus usq; ad gemellos efficit riuo subterraneo
passuum. vi. mil. ccclxxx. Incipit distribui Vetus anio uico pub
lico publicii alueo ad portã Trigeminam qui locus Saline appel

[Handwritten marginal notes, left page: castellũ publicũ priuatũ q̃ · Munera · Lacus · Priuatorũ usui aq̃ dabatur cesaris beneficio · Poenę irrogatę lege, Senatus consultis, mandatis principũ · fontium aquę sanctissimę · C. Amaranus apollinaris · Aquę quę in urbem influũt: Appia, Anio uetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina quę &, Augusta, Claudia, Anio nouus · M. Valerius maximus, P. Decius murena Coss. · Appius Claudius cecus · Appia uia ab appio ceco munita a porta capena usq; ad urbẽ capuam · C. Fabius uenox unde sic dictus est · C. Fabius Venox · Appia aq̃ ubi concipitur · Lucullanus ager · Prenestina uia · Salinę locus ad portã trigeminã · Trigemina porta · Arenatũ opus · Anio uetus · Horti torquatiani · Alsietina Augusta · Gemelli decẽ · Collatia uia · Vetus Anio · Salinę · aquę · huius · subterraneo riuo. passuum · subscriptiõe & · qua et ex puteis]

lantur: post annos. xl. q̃ Appia perducta est anno ab urbe cõdita
cccclxxxviiii. M. Curius dentatus qui censuram cũ. L. papyrio
gessit anienis qui nunc dicitur uetus: aquã perducendã in Vrbe ex
manubiis de pirrho captis curauit. Spurio Caluisio. L. Papirio
Consl. Item post bienniũ deinde actum est in senatu de consumã
tiõe eius aque opere post annũ nonũ Minutius pretor edidit Tñ.
ex. S. C. duũuiri aquam perducẽtes creati: Curius & Fuluius flac
cus locauerant Curius intra quintũ diem q̃ erat duumuir creatus
decessit. gloria perducte pertinuit ad fuluiũ. Concipitur anio uetus
supra tybur. xx. miliario extra portam raranam ubi partim in ty
burtinum usum ductus eius habet lõgitudinem ita ex ingenti li
bramẽto passuum. xliii. miliũ ex eo riuus est subterraneus passuũ
xlvii. miliũ. dcclxxviiii. substructio supra terrã passuũ. dcciii. xxi
anno. post annos. cxxvii. id est anno ab urbe cõdita. dcviii. Ser
uio sulpitio galba cum. L. aurelio cotta consl. cũ Appie anienisq;
ductus: uetustate quassati priuatorũ etiã fraudibus interciperentur
datum est a Senatu negotiũ. M. Titio qui tũm pretor inter ciues
& peregrinos ius dicebat eorũ ductuũ reficiendorũ & uindicãdorũ
& qm̃ incrementum urbis exigere uidebatur ampliorẽ modũ aquæ
eidem mãdatũ a senatu est ut curaret quatenus alias aquas posset
in urbem perduceret: Ampliores ductus reip. causa. iii. miliario fa
brorum duxit: cui ab auctore Martiæ nomen est. Legimus apud
fenestellã in hec opera Marco decretũ sestertiũ mille & octingẽties
Sed qm̃ ad cõsumandũ negotiũ nõ sufficieibat statuit preturã in
alterũ annum prorogatam. Eodem tempore decẽuiri: dum aliis ex
causis libros sibyllinos inspiciunt, inuenisse dicunt nõ esse aquã
martiam sed anienem (de hoc non constantius traditur) in capitoliũ
perducit: deq; ea re in senatu Lepido pro collega uerba faciente.
Actum Appio Clau. Q. cecilio consl: eãdemq; post annũ. x. a. L.
retractatã. C. Lelio. Q. seruilio consulibus: sed utroq; tempore ui
cisse grãm. Q. Martii regis: atq; ita esse in capitoliũ aquam perdu
ctam. Concipitur martia uia ualeria ad miliarium. xxxiii. diuerti-
culo euntibus ab urbe Roma dextrorsus milia passuum. vi. sub
lacensi. atque sub Nerone principe primum strata. ad miliarium

[Handwritten marginal notes, right page: M. Curius dentatus, L. Papyrius Cẽsor · Pyrrhus · Manubię pyr · Sp. Caluisius, L. Papyrius Coss. · cursor · Minutius pretor · Curius · Fuluius flaccus · Raraiana porta · Seruius Sulpitius galba, L. Aurelius cotta Coss. · M. Titius · M. Titius pretor inter ciues & peregrinus dicebat · Martia aq̃ unde dicta. i. a Q. Martio rege ut inf · Fenestella · Deceuiri librorũ sibyllinorũ · Lepidus · Appius Claudius, Q. Cecilius Coss. · L. Lentulus · C. Lelius, Q. Seruilius Coss. · Q. Martius rex · Nero · Martia aq̃ in capitolium perducta · Martia aq̃ ubi concipitur · Valeria Via · Sublacensis uilla · cursore · Caruilio · distribuitur · Lentulo · uilla]

Stagninus color — Arcuato ope — CN. Seruili9 cepio — Censores — L. Cassius longinus Rauilla — M. Plautius hypsaeo — Fulu. Flaccus — Cons. — Tepulae Aquae ductus — Lucullanus ager a quibusdā tusculanus creditur — Tepula aqua ubi concipitur — Latina uia — Julia aqua — Agrippa — Augustus caesar — M. Lelius uolcatius — Cons. — Julia aqua — Tepula — Idē — Agrippa

xxxiiii. sinistrorsus intra spatium supra terrā finitū substructioni
bus pene statī stagnino colore puiridi ductus est. Habet lōgitudi
nem a capite ad urbem passuum. lx. milium & Mdccx. & semis ri
uo subterraneo passuum. liiii. milium. cclxvii. semis opere supra
terram passuum. vii. miliū. ccccxliii. eo longius ab urbe pluribus
locis priuatis & publicis &. D. uallis ope arcuato passuū. cccclxiii.
propius urbē ad. vii. miliariū substructū passuū. dxxxviii. Reli
quo opere arcuato passuū. vii. miliū. cccclxxi. CN. Seruilius
Cepio &. L. cassius Longinus qui uilla appellatus censores. anno
post urbem conditam. dcxxvii. M. Plautio. Hissapone. Ful. flacco
cōsulibus aquam que uocatur Tepula ex agro lucullano quē qui
dam tusculanum credūt Romā & in capitolium adducendā cura
uerunt. Tepula concipitur uia latina ad. xi. miliariū diuerticulo
euntibus ab Roma dextrorsus miliū passuū unū inde riuo suo in
Vrbē pducebat: Iulie post mista: Nam Aggrippa edilis post pri
mū cōsulatum, imper: Ces. Aug. Messala. L. Volcastio conss. anno
post urbē cōditam. dccxix. ad miliariū ab urbe. xii. uia latina eun
tibus ab Roma dextrorsus milium passuū. ii. alterius proprias ui
res collegit & Tepule riuum intercepit acquisiteq; ab inuētore no
men Iulie datum. Ita tamen diuisa erogatione ut maneret Tepule
appellatio/ Ductus Iulie efficit longitudinem passuū. vii. milium.
ccccxxviii. reliquo opere supra terram passuum. vii. milium ex eo
in pximis urbis locis a. vii. miliario substructiōe passuū. dxxviii
Reliquo opere arcuato passuū. vi. milium. cccclxxii. Preter caput
Iulie trāsfluit aqua q̄ uocat/ Traba/ Hanc agrippa emisit seu quia
usum improbauerat: seu quia tusculanis possessoribus relinquen
dam credebat. Ea nanq; est quam omnes uille tractant/ per uicē in
dies modulisq; certis dispensatā accipiunt: sed non eadem modera
tione aquarii nostri protendunt ei semper in supplementum iuliæ
iudicauerunt: nec ut Iuliam augerent quam hauriebant largien/
do compleuere nisi/ sui gratia. Exclusa uero est Tabra/ & tota iussu
imperatoris reddita tusculanis: qui nunc forsitan non sine admi/
ratione eam sumunt: ignari cui causæ insolitam abundantiam de
beant: Iulia autem reuocatis deriuationibus per quas subripieba

Crabra aqua. & tusculani possesso res eius. nota pro Cicerone — Moduli — Agrij nostri — Crabra — compendij — Crabra — M. Lelio — tractus eius

Modus — Agrippa — Agrippa — Appia — Anio — Martia — Salientibus aquis — C. Sentius — Sp. Lucretius — Coss — Virgo Aqua — Lucullanus ager — Virgo aqua unde dicta — Collatia uia — Augustus — Signino opere — Substructione riuorum — Alsietina aqua quae — Augusta — Naumachie opus — Transtyberina regio — Salientium publicorum — Alsietinus lacus — Claudia Via — Augusta aqua alia — C. Caesar caligula — Tiberius

tur modum suum quāuis notabili siccitate seruauit/ Eodem anno
Agrippa ductus Appiæ anienis martie pene delapsos restituit: &
in singulari cura compluribus saliētibus aquis instruxit urbem.
/Idem cum iam tertium cons. fuisset. C. Sentio. Sp. Lucretio conss.
post annum. xiii. q̄ Iuliam deduxerat Virg nem i agro quoq; Lu
cullano collectam Romam perduxit/ quo primū in urbem respō
derit. v. Idus Iunii Inuenit. Virgo appellata: q quer ētibus aquā
militibus puella uirguncula quasdā uenas monstrauit quas secu
ti qui foderant ingentē aquæ modum inuenerūt: Aedicula fonti
apposita hanc uirginem pictam ostendit. Concipit ergo uia colla
tina ad miliariū octauū palustribus locis. Sic igitur circūlecta/ cō
tinendarū scaturiginum causa adiunctis/ ex cōpluribus aliis acqui
sitionibus uenit per lōgitudinē passuū. xiiii. miliū. cv. ex eo riuo
subterraneo passuū miliū. xiidccclxv: supra terrā passuū. Mccxl.
ex opere/ substructione riuorū locis compluribus passuū. dxl. ope
re arcuato passuum. dcc. acquisitionū ductus riui subterranei effi
ciunt passus. Mccccv. / Que ratio mouit Augustum prouiden
tissimum. principem producendi alsietinam aquam que uocat Au
gusta: non satis perspicio: nullius gratie imo & parum salubrem
& nusq̄ in usus populi fluentem nisi forte cum opus naumachie
agrederetur ne quis salubrioribus aquis detraheret: hanc proprio
opere perduxit: & quod naumachie ceperat superesse hortis subia
centibus & priuatorum usibus concessit. Solet tamē ex trāstyberi
na regione quotiens pontes reficiuntur & a citeriore ripa aquæ ex
necessitate in subsidium publicorum salientium dari: Concipitur
ex lacu Alsietino uia Claudia miliario. xiiii. diuerticulo dextror
sus passuum. vi. milium. d. Ductus: efficit lōgitudinem passuum
xxii. milium. clxxi. opere arcuato passuum. cclviii/ Idem Aug. in
supplementū martie quotiens siccitates egerent auxilio aquæ/ eius
dem bonitatis opere subterraneo perduxit usq; ad martiæ riuum
que ab inuentore appellatur: Augusta nascitur ultra fontem mar
tie cuius ductus donec martie accedat efficit passus. dccc/ post hos
C. Cæsar: qui Tyberio successit: cum parum & publicis usibus &

Dies — Signino circumiecto — adiunctis — ad irrigandum — cessant — alia aqua

priuatis uoluptatibus .vii. ductus aquaꝝ sufficere uideretur alte
ro imperii sui anno. M. Aquilio Iuliano. P. asprenate cons. anno
urbis condite. dcclxxxx. duos ductus inchoauit: qđ opus Clau.
magnificentissime cōsumauit dedicauitq; Sullio & Titiano cons.
anno post urbem cōditam. dccc. vi. kl. Augu. Alteri quod ex fon
tibus Cerulo & Curtio perducebat. claudie datum: hec bonitate
proxima martiæ. Altera quoniam due anienis aquæ in urbem flu
ere ceperāt: ut facilius appellatiōibus dignoscerent: Anio nouus
uocari cepit: alias omnes precedit priori anieni cognomen ueteris
adiectū: Claudia concipitur uia sublacēsi ad miliarium .xxxviii.
diuerticulo sinistrorsus intra passus. ccc. ex fontibus duobus am
plissimis & speciosis ceruloq; qui a similitudīe appellatus: & Cur
tio accipit & eum fontem qui uocatur Albudinus tantæ bonitati
ut martiā quoq; adiutorio quotiens opus ita sufficiat ut adiectio
ne sui. nihil ex qualitate commutet: Auguste fons quia martiam
sibi sufficere apparebat in claudiam deriuatus manente nihilomi
nus præsidiario in martiam, ut ita demum claudiam aquam adiu
uaret si eam ductus martie non caperet: Claudie ductus habet lon
gitudi. passuum .xlvi. milium. Ex eo riuo subterraneo passuum
xxxvi. milium. ccxxx. opere supra terram passuū. x. miliū. lxxxi.
ex opere arcuato in superiori parte pluribus locis passuum trium
milium &. lxxvi. & prope urbem a. vi. miliario substructiōe riuo
rum per passus. dviiii. opere arcuato passuum. vi. milium. ccclxx
xd. & unū Anio nouus sublacēsi uia ad miliariū. xlii. inde sub
riuo concipitur ex flumine qđ cum terras cultas circum se habeat
Soli pinguis & in ripas solutiores & sine pluuiaꝝ iniuria limosū
& turbulentum: ideoq; a faucibus ductus interposita piscina lima
ria ubi inter amnem & specū cōsisteret & liqueretur aqua: sic quo
que quotiens hymbres superueniunt turbida peruenit in urbem
Iungitur & riuus herculaneus oriens eadem uia ad miliariū. xliii.
e regione fontium claudie transflumen uiamq; natura purissimus
sed mixtus gratiā splendoris sui amittit: Ductus anienis noui effi
cit pass. lviii. milia. dcc. ex eo riuo subterraneo passus .xlviiii. mi

Aqueductus Septē ante Caligulam imperatorē
Coss. M. Aquilius Iulianus, P. Asprenas
Claudius Cesar
Coss. Sulla, Titianus
Ceruleus, Curtius — Fontes
Claudia aqua
Aque anienis due in urbē fluere ceperant
Anio nouus
Anio uetus
Claudia aq. ubi cocipit
Sublacensis uia
Cerulus fons
Curtius fons
Albudinus fons
Auguste fons
Claudia
Presidiarii
Anio nouus
Sublacensis uia
Piscina limaria
Herculaneus riuus
Claudie fontes
Augusta
fluit

lia. ccc. opere supra terram passus .ix. mil. cccc: & ex eo substructi
onibus aut opere arcuato supiori parte pluribus locis passus. xii.
milia. dccc. & propius urbem a .vii miliario substructione riuoꝝ
passus. dcix. opē arcuato supiori parte passus. xi. milia .ccccxxx
xi. Hi sunt arcus altissimi subleuati in qbusdā locis .cix. ped. tot
aquarū tam multis necessariis molibus: pyramidas uidelicet ocio
sas comparem: aut cetera inertia: sed fama celebrata græcoꝝ opera.
Non alienū mihi uisum: lōgitudines quoq; riuoꝝ aquæ ductus
& prospectus operum cōplecti: Nam cū maxima huius pars offi
tii in tutela eoꝝ sit scire propositum oportet quæ maiora impēdia
exigant. nostra quidē solicitudine. Nō sufficit singula oculis sub
iecisse: Formas quoq; ductuū facer curauimus: ex quibus appa et
ubi ualles q̄teq;: ubi flumina traiicerentur: ubi montiū lateribus
specus appliciti. Quantaque ii exigant curam: hinc illa contigit
utilitas ut rem statim ueluti in conspectu habere possimus & deli
brare tanq̄ assistētem oēm. Aque diuersa in urbem libra proueni
unt. Inde fluunt quedam altioribus locis: & quedam ire in eminē
tiora non pñt. Nam & colles si sint propter frequentiā incendioꝝ
excreuerint rudeꝑ: Quinq; sunt ductuū altitudines in oēm partē
urbis: sed his alie maior: alie leuiore pressura cogunt. Altissimus
anio est nouus proxima claudia tertiū locum tenet Iulia: quartū
Tepula: dehinc Martia quæ capite etiam claudie libram equat:
Sed ueteres humiliore directam perduxerunt siue non dum a sub
tili explorata arte librandi: seu quia ex industria infra terrā aquas
mergebant: ne facile ab hostibus interciperent cum frequētia ad
huc cōtra italicos bella gererent: Iam tñ quibusdā locis sicubi du
ctus uetustate dilapsus omisso circuitu subterraneo ualliū breui
tatis causa substructiōibus: arcuatiōibusq; traiicit. Sextū tenet li
bræ locū anio uetus similiter suffecturus & altioribus locis urbis
sicubi ualliū submissarūq; regionū conditio exigit substructioni
bus arcuatiōibusq; ueteres exigentur. Sequit hanc libram uirgo
deinde appia quæ cū ex urbano agro perducerent non in tm̄ alti
tudinis erigi potuerñt. Omnibus humilior Alsietina que transty
berine regioni & maxime subiacentibus locis seruit: Ex huius uia

Arcus altissimi
Pyramides ociose
Libre diuerse aque
Anio nouus
Claudia
Iulia
Tepula
Martia
Anio uetus
Virgo
Appia
Alsietina

latina: sed intra. vii. miliarium cõtentis piscinis excipitur ubi q̃si respirante riuoꝝ cursu deponit. Modus quoq; eaꝝ mẽsuris ibidẽ positis initur: Vnaq̃q; autẽ eaꝝ Iulia Martia: Tepula quoq; intercepta (sicut supra demonstrauimus) riuo Iulie accesserat. Nunc a piscina eiusdẽ Iulie nomen accipit ac proprio canali & noĩe uenit. He tres a piscinis in eosdem arcus recipiuntur: summus iis Iulie: inferior tepule: deinde marcia que ad libram collis uiminalis coniungitur intra euntes ad uiminalem usq; portam deuenit: ubi rursus emergit. Prior tamẽ pars Iulie ad spẽm ueterem excepta castellis. ccvii. montis diffundit: Martia aũt partẽ sui post hortos plancianos in riuum qui uocat herculaneus deiicit se per Celiũ ductus ipsius montis usibus nisi ut interior subministrãs orit supra portam capenam. Anio nouus cũ Claudia a piscinis i altiores arcus recipiunt ita ut superior anio. finitimus arcus eorũ preter hortos plãcianos est inde in usum urbis fistulis deducunt partem tamen sui Claudia prius in arcus qui uocantur Neroniani ad spẽm ueterem transfert. Ii directi per celiũ montẽ iuxta templũ diui Claudii terminant modum quẽ acceperũt aut circa ipm mõtem: aut in palatiũ auentinumq; & in transtyberinam regiõem dimittunt. Anio uetus circa quartum miliariũ intra no uie qua a latina in lauicanã itur arcus traiicit & ipe piscinam habet inde intra secundum miliariũ partem dat in specum qui uocatur octauianus & peruenit in regiõem uie noue ad hortos asinianos: unde per illum tractum distribuit. rectus ductus secundũ spẽm ueniens intra portam exquilinam in altos riuos per urbem deducitur: Nec Virgo nec appia nec alsietina cõceptelas id est piscinas habent sub hortis lucullanis finiuntur in campo martio secundũ fontem Scipionum. Riuus Appie sub celio monte & auentino actus emergit ut diximus infra cliuuz publicum alsietine. & inde ductus naumachiam: nam eius causa uidetur factus.

a Vctores cuiusq; aq̃ & etates pterea ordinẽ & longitudinẽ riuoꝝ & ordinẽ libræ cũ psecutus sim: Non alienũ mihi uidet singula subiicer & ostender q̃ta sit copia q̃ publicis priuatisq; nõ solũ usibus & auxiliis uerũ etiã uoluptatibus sufficit

& quot castella quibusq; regionibus deducatur: q̃tum extra urbẽ quarum intra urbem: & ex eo q̃tum lacubus quantũ muneribus quantũ operibus publicis: quantũ nomine cæsaris quantũ priuatis usibus erogetur: Sed rationis existimo priusq̃ nonagenaꝝ centenarumq; & ceteroꝝ moduloꝝ per quos mensura constituta proferamus indicare que sit eoꝝ origo que & quid quæq; appellatio significet prepositaq; regula ad quam ratio eoꝝ & initium computatur ostendere: qua ratione discrepantia inuenerim & quam emendaturus uiam sim secutus. Aquarum moduli aut ad digitum aut ad unciarum mensuram instituti sunt: Digiti in campania & in plerisq; italie locis. Vncia in pupula tita hec obseruantur Est aũt digitus ut cõuenit. xvi. pars pedis untia. xii. queadmodũ autẽ inter untiam & digitũ diuersitas: ita & ipsius digiti simplex obseruatio: Nam alius uocatur quadratus alius rotundus: Quadratus tribus quartis decumis suis rotũdo maior scilicet quia anguli deteruntur. postea modulus nec ab uncia nec ab alterutro digitorum originem accipiens inductus ut quidã putant ab Agrippa ut alii a plumbariis. PER VICTRVVIVM archit. ctum in usum urbis uenit appellatus quinario noie. qui autẽ Agrippam auctorẽ faciunt dicunt φ quinq; antiqui moduli exiles & ultimi puncta quibus olim aqua cum exigua esset diuidebat in unam fistulã coacti sunt: Qui Victruuiũ in plumbarios ab eo φ plumbea lamina plana que digitorum latitudinem habẽs circumactam in huc fistule modum rotundum efficiat: Sed hoc incertum quoniam cum circum circa agitur sicut interiore parte attrahit ita per illam quæ foras spectat extenditur. Maxime probile quinariam dictam a diametro quoniam quadratũ: quæ ratio in sequentibus quoq; modulis usque ad uicenariam durat: diametros habet & septinarios quæ septem: & deinceps simili incremento usq; ad uicenariam: Omnis autem modulus colligitur aut a diametro: aut perimetro: aut ex recto mensuræ ex quibus capacitas apparet: differentia unciæ digiti quadrati & digiti rotundi & ipsius quinarie: ut & facilius dignoscamus: ut & in specie quinarie: qui modus est certissimus & maxime receptus: Vnciæ ergo modus habet dia

metri digitũ unum:caput quinarie ſeptuncẽ: ſemiuntiã:ſextulam
Ceterꝝ moduli qui a quinaria oriunt᷑ duobus generibus incremẽ
tum accipiunt & una cũ ipſa multiplicat᷑.i.eodem limine plures
quinarie includunt᷑: In q̄bus ſcd̄m adiectionẽ quinariarũ ampli
tudo liminis creſcit:Eſt autẽ fere tũc in uiſum:cũ plures quinarie
impetrate ne in q̄ternis ſeptinariis cũ uulneret᷑ una fiſtula excipi
unt᷑ in caſtellũ ex quo ſinguli ſuũ modũ recipiunt: Alterꝝ genus
quotiẽs non ad quinariã neceſſitatem fiſtula incrementũ capit:ſed
ad diametri ſui menſurã ſcd̄m q̄te & nomẽ accipit & capa
citatis ampliat utputa quinariã cũ deiectus ei ad diametꝝ q̄drans
ſenariũ facit nec iam in ſolidũ capacitatẽ ampliat: capit enĩ q̄naria
unã quincuncẽ ſicilicũ etiã deiceps eadẽ rõne q̄drãtibus diametro
adiectis ut ſupradictũ creſcunt: Septenaria octonaria uſq; ad uice
nariã ſubſequit᷑ illa ratio q̄ conſtat ex numero digitoꝝ q̄dratorũ
qui area.i.limĩe cuiuſq; moduli continet᷑: alii quibus eteni fiſtu
le accipiunt nam quæ hẽc areæ liminis in rotundũ coacti digitos
quadratos.xxv.Vicenum quinũ appellat᷑:Similiter tricenaria &
deinceps per incrementũ digitoꝝ uſq; ad centenũ uicenũ:prima a
uicenaria fiſtula q̄ in confinio utriuſq; rationis poſita utraq; ratio
pene congruũt:Nam habet ſcd̄m eam cõputationẽ q̄ interiacenti
bus modulis ſeruant᷑ in diametro quadrãtem.xx. Cum diametri
eiuſdẽ digiti quinq; fuerint & ſcd̄m eorũ modulorũ rõnem qui ſe
cunt᷑ ad eam habet digitoꝝ q̄dratoꝝ ex gnomoniis.xx. Ratio fi
ſtularũ quinariaꝝ uſq; ad cẽtenum uicenũ per oẽs modulos ita ſe
habet:ut oſtendimus in omni genere:& ita conſtat:ſcilicet conue
nit:& cũ his modulis qui in cõmentariis inuictiſſimi & piiſſimi
Principis poſiti & cõfirmati ſunt: Siue itaq; ratio ſiue auctoritas
ſequenda utriq; cõmentarioꝝ moduli preualẽt ſed aquarii cur ma
nifeſte rationi plurimũ conſentiãt in quatuor modulis noĩarunt
duodenaria & centenaria & centũ uicenũ & duodenaria quod nec
magnus error nec uſus frequens cũ diametro adiecerũt digiti ſemi
unciã ſicilicũ capacitati quinarie & beſſem.Reliq̄s autẽ tribus mo
dulis pluſ deprehendit᷑ Vicenariã exiguiorem faciunt diametro di
giti ſemiſſe capacitate q̄nariis tribus & ſemiũtia quo modulo ple

[Handwritten marginal note, left:] Piiſſimi principis · nota piiſſimi · quamquam Cicero in philippicis neget eam dictionem latinam eſſe · Inuenitur etiam & ſalmanticæ & alibi in inſcriptionibus antiquorum monumentorum ·

rumq; erogatur. Cẽtenaria autem & cẽtum Vicenum quibus aſſi
due accipiunt:non minuunt᷑ ſed augentur. Diametro enim cente
narie adiiciunt trientis beſſem & ſemiunciã Capacitati quinariarũ
x.ſemiſſem ſemiunciam ſicilicũ Centeno uiceno diametro adiiciũt
digitos tres ſeptuncẽ ſemiuntiã Capacitati.quinariaꝝ.lxvi.ſextan
tem.Ita dum aut uicenarie quaſ ſubinde erogant deterant᷑.aut cen
tenarie & centenum uicenum adiiciunt quibus ſemper accipiunt
intercipiuntur in centenaria quinarie.xxvii. in centenum uicenũ
quinarie.lxxxvi.untia: que cũ ratione approbetur:re quoq; ipſa
manifeſtum:nam pro uicenaria quam cæſar pro quinariis ſexdecĩ
aſſignant non plus erogãt q̄ tredecim. & ex centenaria quam am
pliauerunt eque certum illos non erogare niſi ad rectiorẽ numerũ
quẽ cæſar ſcd̄m ſuos cõmentarioſ cum ex quaq; cẽtenaria expleuit
quinarias octoginta.i.ſe Item ex centenum uicenum quĩ
narias.lxxxxviii.tanq̄ ex anguſto modulo deſinit diſtribuere:
In ſumma moduli ſunt.xxv.omnes cõſentiunt & rationi & com
mentariis exceptis iis quatuor quos aquarii noĩauerunt: Omnia
autem quæ menſura cõtinentur certa & immobilia congruere ſibi
debent:ita enim uniuerſitatis ratio conſtabit: & quemadmodum
uerbi gratia ſextertii ratio ad cyathos modii uero & ad ſextarios
& cyathos reſpondent ita & quinariarum multiplicatio in ampli
oribus modulis ſeruare ſequentię ſue regulam debet.alioqui cum
in erogatorio modulo minus inuenitur in acceptorio plus appa
ret non errorem eſſe ſed fraudem Meminerimus oẽm
aquam quotiens ex o uenit & intra breueſ & cũ in ca
ſtellum cadit non tantum reſpõdere modulo ſuo ſed etiam exupe
rare. Quotiens uero ex humiliore id eſt minore preſſura longius
ducatur ductus modum quoq; deperdere Ideo ſecundum hanc ra
tionem aut releuationem:Sed poſitio habet momentum
in rectum & ad libram collatus modũ ſeruauit & ad curſum aque
oppoſitus & deuexus amplitudini rapit ad latus p̄tereuntis aque
conuerſus & ſupinus ad anguſtum pronior ſigno exiguum ſu
mit cum aut alter modulus æneus qui riuo uel caſtello induitur

est autẽ calix

[Handwritten marginal notes, right:] Sequentię · Erogatorio modulo · Acceptorio modulo · Calix · Modulus æneus

huic fiſtule applicatus longitudo eius habere debet digitos non
minuſ.xii.lumen id eſt capacitatem quanta imperata fuerit Cogi
tatus uidetur qm̄ rigor eius difficilior ad flexū non temere poteſt
laxari uel coarctari.Formula modulorꝫ qui ſunt omnes.xxv.ſub
iecti quā uis in uſu.xv.tantum frequentes ſunt directā ad rōnem
de qua locuti ſumus emendatis quatuor quoſ aquarii noīauerant
Secundum quā fiſtule omnes opus facientes dirigi debent:aut ſi
hæ fiſtule manebunt ad quinariaſ quo cōputus capietur. Qui nō
ſunt in uſu moduli in ipis adnotatam & diametri trientem digi
tum dico q̄ quinarie ſeſcuntia & ſcripulis tribus & beſſe ſcrupuli
& digitus quadratus in rotūdum redactus habet diametri digitū
unum capit quinarie ſeptuncem & ſemiuntiā ſextam fiſtula. qui
naria diametri digitum unum digitos tres. capit quina
ria una Fiſtula diametri digitum ſemis perimetri digitos quatuor
capit quinarias.viiii. Fiſtula ſeptinaria dia
metri digitum perimetri digitos.vi.ſex capit quina
rias.In uſu non eſt fiſtula octonaria:diametri digitos duos: peri
metri digitos ſex capit quinarias quinq; Fiſtula denaria
diametri digitos duos & ſemis perimetri digitos ſeptem capit qui
narias.iiii.Fiſtula duodenaria diametri digitos ſex
capit quinarias quinq; undei apud aquarios habebat diametri di
gitos Capacitatis quinarias ſex Fiſtula quinūdenum
diametri digitos.iiii. perimetri digitos.xii.
alia capit quinarias.viiii.Fiſtula uicenaria diametri digitos .viii.
capit quinarias ſexdecim.apud aquarios habebat dia
metri digitos.viii. Capacitatis quinas Fiſtula uice
num quinum diametri digitos .x.&.vii.capit quinarias .xx.
In uſu non eſt Fiſtula tridenaria diametri.vi.
perimetri digitos.x.&nouem capit quinarias .xxiiii.
quinq; Fiſtula tricenii quinū diametri digitos.vi.
perimetri digitos capit quinarias.xx.in uſu non eſt
Fiſtula quadrigenaria diametri digitos ſeptem. perimetri
digitos.xxii. capit quinarias .xxxii. Fiſtula

Computus

dragenum quinum diametri digitoſ.vii.&.viii.perimetri digitoſ
xxxiiii. capit quinarias.xxxvi. octo in uſu
nr̄o fiſtula quinquagenaria diametri digitos.vii. Quin
que perimetri digitos.xxxi. iiii.capit quinarias.xl.
iiii.Fiſtula quinquagenū quinū diametri digitos viii.
x.perimetri digitos.xxvi. capit quinarias.xliiii.
viii.in uſu noſtro fiſtula ſexagenaria diametri digitos.
xxviiii. capit quinarias.xlviiii. viii.
ſexagenum fiſtula quinum diametri digitos.x. peri
metri.xxviii. capit quinarias.lii. octo in uſu
non fiſtula ſeptuagenaria diametri digitos.viii. vi.
perimetri.xxviiii.capit quinarias.lii. vii.fiſtula ſep
tuagenum quinum diametri digitos.viiii. vi.digitos
perimetri.xxx. capit quinarias.xli.in uſu nr̄o fiſtula
octogenaria diametri digitos decem vii. peri
metri digitos.xxxii. capit quinarias.xlii.
Fiſtula octogenum quinum diametri digitos.x. x.peri
metri digitos.xxxiii. capit quinarias.lxxiii.
iiii.fiſtula nonagenum quinum diametri digitos.x.
s.perimetri digitos.iiii. capit quinarias.lxxxi.
apud aquarios habebat diametri digitos.xii. capacitatis
quinarias.xcii.Fiſtula cētenum uicenum diametri digitos.xii. pe
rimetri digitos.xxxvii. apud aquatios habebat dia
metri digitos.xiii.capacitatis quinarias.clxiii.
quinos duarum cerimoniarum.

p ERSECVTVS ea que de modulis dici fuit neceſſari
um. Nunc ponam quemadmodum queq; aquarū cō
prehenſum principium:commentariis uſq; ad noſtrā
curam habere iuſſa ſit:quātumqueq; erogauerit:dein
de quæ ipi ſcrupuloſa inquiſitiōe preeunte prouidi diligentiſſimi
principis Nerue inuenimus: Fuerūt ergo in cōmētariis in uniuer
ſo quinariarꝫ .MMdcclv.in erogatione.xiiii.milia.xviii.plus in
diſtributiōe q̄ in accepto cōputabat:quinarie.Mcclxiii.huiuſ rei

Nerua

admiratio: cum principium officii in exploranda fide aquaꝝ atq
copia traderem: non mediocriter me conuertit ad ſcrutandú quem
admodum amplius erogaretur quaſi in patrimonio ut ita dicam
eſſet: Ante omnia ita capita ductuum metiri agreſſus ſum: ſed lon
ge. i. circiter quinariarum. x. milium ampliorem q̄ in commētariiſ
numerum inueni ut per ſingulas demnoſtrabo.

Modus appię aquę

Ppię in cōmentariis aſcriptuſ modus quinariarum. dccc.
a uniuſcuiuſq ad caput inueniri menſura non potuit: qm̄
ex duobus riuis cōſtat ad Gemellas tamen qui locus in
tra ſpēm ueterem ubi iungit̃ cum ramo auguſtæ inueni altitudi
nem aquæ pedes quinq latitudinem aque dodrantis. Fiunt areae
pedes octo dodrans centenarie. xxii. & quadragenaria que efficiút
Mdcccxv. amplius q̄ in cōmentariis habent qnarias. dccclxxxiii.
erogabat quinarias. dcciiii. minus q̄ in cōmentariis aſcribitur qui
nariis. cxxxvii. & ad hec minus q̄ ad gemellas menſura reſpondet
quinariis. Mcxxi. Intercidit tamē aliquantú ductus uicio qui cú
ſit depreſſior non facile manationē oſtendit quā ei ineſſe ex eo ap
paret: quod in pleriſq urbis partibus probata aqua obſeruatur:
idque ex ea manaſſe & quaſdam intra urbem inuentas deprehendi
mus. extra urbem aút ꝑpter preſſuram libræ q̄ fit cis terram ad ca
put pedibus. l. nullā accipit iniuriam ſicut inueni quatuor milia
Anieni ueteri aſcriptus modus in cōmentariis quinariarum. Mcc
ccxxli. ad cal. cccxxxviii. preter eum modú qui in ꝑpriú
ductú tyburtinum deriuatur: amplius q̄ in cōmentariis qnariaꝝ
duobus milibus. dcclvii. erogātur anteq̄ ad piſcinam ueniret qui
narie. Mdcclxxiiii. erogabat preter piſcinā quinarias. Mcccxlviii.
Amplius q̄ in cōmentariis conceptiōis modú ſignificari diximus
quinariis. lxviii. minus q̄ recipi in ductú poteſt uſq. Nam poſui
mus quinarias. Mxiiii. Súma q̄ inter caput & piſcinam & poſt pi
ſcinā intercidebat quinariaꝝ. ccdcclxxxviii. quod errore menſure
fieri ſuſpicarer niſi inueniſſē ubi aduerterent̃ miliú. clxii. ad caput
menſus inueni quinarias. Martie in cōmentariis aſcriptus modus
quinariaꝝ duú. MMMMdclxxxx. amplius q̄ in cōmētariis qna
riis. MMxxviii. erogabāt anteq̄ ad piſcinā ꝑueniret qnariaſ. xcv.

Gemellę locus

Spes uet9

Augustę ramus

Manationes

Modus aſcript9 anieni ueteri

Martię Modus

& dabantur in adiutorium tepule quinarie. xcii. Item Anieni qui
narie. clxiiii. ſumma quæ erogabat̃ ante piſcinā qnarie. cccli. Mo
dus qui in piſcina menſuris poſitis in iter cum qui. cc. piſcine du
ctum eodē canali in arcu excipitur efficit quinariaꝝ. ii. milia. dccc
cxliiii. Summa aút que erogatur ante piſcinam in quinarias arcu
recipitur quinariarum. iiii. mil. xcc. xcv. amplius q̄ in conceptis
cōmentarioꝝ compoſitum qninariis Mcxxxiii. minus q̄ menſure
ad caput actæ efficiút quinariis. Mccclxxxxv. Erogabat preter pi
ſcinam quinarias. Mdccxl. minus q̄ in cōmentariiſ cōceptionis ſi
gnificari diximus quinariis. ccxxiiii. minus q̄ ex piſcina in arcus
recipiuntur: Sunt quinarie. Mciiii. Súma utraq que intercedebāt
aut inter caput & piſcinā aut preter piſcinā quinariaꝝ duo milia.
cl. quas ſicut in ceteris pluribus locis intercipi deprehendimus:
Nó eni eas ceſſare manifeſtú etiā ex hoc eſt qđ e capite preter eam
menſuram quam nos coprehendiſſe capacitate ductus poſſumus
effunduntur amplius. ccc. quinarie haꝝ. ccc. he aquæ fontes nulli
ſunt: uenis quibuſdā cōſtabāt que interſunt. Tepule in cōmenta
riis aſcriptus modus quinarii in iuliæ caput Ego eum obſeruaui
a piſcina iulie: ex ea enim primú accipit quinarias. clxxxx. deinde
ſtatī ex martia quinarias. lxxxxii. Preterea ex aniene nouo ad hor
tos epaphrodianos quinarias. clxiii. Fiút oēs quinarie. cccxlv. am
plius q̄ in commētariis quinariis. xlv. que inde erogant̃ nec cōpa
rent. eſt modus quinariarum. dcxlix. ad caput menſura iniri non
potuit qm̄ ex pluribus Iulie in cōmentariis aſcriptus acquiſitiōi
bus conſtat: & ſextum ab urbe miliariú uniuerſa in piſcinā recipi
tur ubi modus eius manifeſtis menſuris efficit quinarias. Mccvi.
amplius q̄ in cōmentariis. dlvii. Preterea accepit prope poſt hortoſ
plantianos ex claudia quinarias. clxii. Eſt omne iulie in acceptis
quinarie. Mccclxviii. ex eo dat in tepulam quinarias. cxc. Erogat
ſuo nomine. dccciii. Fiunt quas erogat quinarie. dccclxxxxiii.
amplius q̄ in commentariis habet quinarias. cccxliii. minus q̄ in
piſcina habere poſſumus. ccxiii. quas ipſas apud eos qui ſine be
neficiis principis uſurpabant deprehendimus. Virginis in com
mentariis aſcriptus modus quinariarum. dcclii. Minus menſu/

Tepulę modus

Epaphroditiani horti

Pallantiani horti

ra ad caput inueniri non potuit: qm̃ ex pluribus acquiſitionibuſ
cõſtat leni riuo. intrat prope urbem ad miliarium ſeptimũ in agꝛ
qui nunc Beron cõnoiat̃. ubi uelociorem curſũ habet mẽſurã ad
egi q̃ efficit quinariarum duo milia. diiii. amplius q̃ in cõmenta
riis q̃nariis. dcxl. Omnibus approbatio nr̃a expeditiſſima eſt. ero
gat enim oẽs quas menſura deprehendimus. ad duomillia. diiii.
Rõnis modus nec in cõmentariis aſcriptus nec in re pñti certus in
ueniri potuit cum ex lacu Alſietino. ccc. Alſietine concipit. ccc. a
reas. Ex ſabatino q̃tum aquarii tẽperauerunt habet non plus qui
nariaꝝ duobus milibus. Claudie abundãtior aliis maxime in iu
re expoſito in cõmentariis. dccc tarum. ad caput inuenitur quina
riarum. iiii. mil. dcvii amplius q̃ in cõmentariiſ. mille. declii. adeo
ut certior menſura ſit ad. vii. ab urbe miliarium in piſcina ubi in
dubitate menſure inueniamus tria milia. cccx. duas plus q̃ in cõ
mentariis. ccccIxii. q̃uis ex beneficiis ante piſcinam eroget & pluri
mum ſubtrahi deprehẽderimus Ita ꝗ minus inueniatur quaſi re
uera eſſe debeant quinarii mille. ccxcv. &. cc. Erogationũ aũt fraus
neque ad cõmentariorũ fidẽ neq; ad eas quas ad caput egimus mẽ
ſuras neq; ad illas ſaltemad piſcinaſ poſt tot iniurias cõuenit. ſole
enĩ quinarie mille. d. erogãtur minus q̃ cõmentariorum ratio dat
quinariis mille. cv. minus aũt q̃ menſure ad caput facte demõſtra
uerunt quinariis duobus milibus. dccclvii. minus & q̃ in piſcina
inuenit quinariis mille. dlxii. Itaq; cum ſincera in urbem proprio
riuo perueniret in urbe miſcebatur cum aniene nouo ut cõfuſiõe
facta & cõceptio earum & erogatio eſſet obſcurior quod ſiqui for
te me acquiſitionũ mẽſura blandiri putant admonendi ſunt Cur
tium & Ceruleum fõtes aque claudie ſufficer̃ ad pſtandas ductui
ſuo quinarias quas ſignificaui. iiii. milia. dcvii. ut preterea mille
dc. effundãtur Nec eo inficias quin ea que ſuperfluũt nõ ſint pro
prie hoꝝ fontium: capiunt enim ex Auguſta que inuenta in mar
tiæ ſupplementum dum illa nõ indiget adiecimus fontibus clau
die q̃uis ne hec quidẽ omnem aquam ductus recipiat menſurã ad
caput repperi quinarias. iiii. ANIO nouus in cõmẽtariis habere
ponebat quinariarum. iii. milia. cclxii. mille. dccxxxviii. ampliuſ

q̃ in cõceptelis quinariorum quinariis mille. cccclxxv. quarum ac
quiſitionem non auide me amplecti quo nam modo manifeſtius
probem quam erogatione ipſorum cõmentarioꝝ: maior pars earũ
continebatur quinariarum. iiii. milibus. ccxi. In eiſdem commen
tariis inuenitur conceptio: non amplius q̃ trium milium. clxiiii.
præterea intercipi notaui quingentas. xxvii. Quæ inter menſuras
noſtras & erogationem interſunt longe ampliorem modum depre
hendi ex quo apparet etiã exuberare cõprehenſam a nobis menſu
ram: cuius rei ratio eſt quod uis aque capacior ut ex largo & celeri
flumĩe exempta uelocitate ipſa ampliat modum. Non dubito ali
quos annotaſſe quod longe maior copia actis menſuris inuẽta ſit
q̃ erat in commẽtariis principum. cuius rei cauſa error eoꝝ qui ab
initio paꝝ diligenter uniuſcuiuſq; fecerũt eſtimationẽ: ac ne metu
æſtatis ac ſiccitatũ in tantũ a ueritate eos receſſiſſe credam: conſtan
tibus quidẽ ipis menſuriſ iulio menſe hanc uniuſcuiuſq; copiã q
ſupraſcripta: tota deinceps æſtate durantẽ exploraui: quecunq; tñ
illud utiq; detegitur. x. milia quinariarum intercidiſſe dum bene
ficia ſua princeps ſecundũ modũ cõmentariis aſcriptum temperat
Sequens diuerſitas quod alius modus concipitur ad capita: alius
non exiguo minor in piſcinis: minimus deinde diſtributione cõ
tinet̃: cuius rei fraus aquarioꝝ: quoſ aquas ex publicis ductibuſ
in priuatoꝝ uſum deriuare deprehendimus: Sed pleriq; poſſeſſo
rum & quorũ agris aque circumducunt̃: fraude formas riuorum
perforant: unde fit ut ductuſ publicis: hoĩbuſ priuatis uel ad hor
toꝝ uſum ſubſeruiãt. Ac de uiciis eiuſmodi nec plura nec meliora
dici pñt q̃ a celio Ruffo dicta ſunt in ea cõcione titulus de aquis:
que nunc nos omnia ſimili licentia uſurpata utinã non per offen
ſas probaremus: irriguos agros: tabernas: cenacula & corruptelas
deniq; oẽs perpetuis ſalientibus inſtructas inuenimus: non quod
falſis titulis alie pro aliis aque erogabãtur etiã inter leuiora ceteriſ
uicia. Interea tamen que emendationẽ uidebãtur exigere mirandũ
quod fere circa montem celiũ & auentinũ accidit: qui colles prius
q̃ claudia produceret̃ utebantur martia & iulia: Sed poſteaq̃ Ne
ro Imp. claudiam opere arcuato aſſumpſi texceptã uſq; ad templũ

Diuus Clau

Diui Claudii produxit ut inde distribueret: priores nō ampliate
sed amisse sunt. nulla enī castella adiecit sed iisdē usus quorum q̄uis
mutata aqua uetus appellatio māsit. SATIS iam de modo omni
q̄ ueluti noua quadā acquisitiōe aquarū & fraudibus & uiciis q̄
circa eas erant dictum. superest ut erogationē quā confectā ut sic
dicam: in massam inuenimus immo & falsis noībus positam per
noīa aquarum uti quæq̄ se habet & p regiōes urbis digeramus. Cūi
comprehensionem sciam non tm̄ difficilis operis: sed etiam perple
xi uideri posse: ponemus tamē q̄ breuissime: ne quid uelut formu
le officii desit his quibus sufficit cognouisse sūma: licebit tamē su
per leuiora. Vt ergo distributio quinariarum. xiiii. miliū. x. &. viii.
Ita & quadragenū. xxxvi. quia una qn̄q̄ ex quibusdam in adiuto
rium aliarum datur & bis in spēm erogationis cadit. Sed in com
putationē ueniūt. ex iis q̄ diuiduntur extra. cccxlvi. Reliq̄ intra ur
bem mille. dcccclv. distribuebantur i castella. ccxlvii. quibus eroga
bantur sub nomine cesaris quinarie mille. dccvii. semitis priuatis
quinariarum. iii. milia. dcccxlvii. Vsibus publicis quinariū. iiii. milia
ccccci. ex eo castris ducentenarie. cclxxix. operibus publicis. lxxv.
quinarie. MMccccci. muneribus. xxxix. quinarie. ccclxxxiii. la
cubus. dxci. quinarie. Mcccxxxv. Sed hec ipsa dispensatio per
noīa aquarū ad regiones urbis pertinentia. Ex quinariis ergo qua
tuordecī milibus. x. &. viii. quā summā erogatiōibus oīum aqua
rum exposuimus: dātur nomine Appie extra urbem quinarie tan
tūmodo quinq̄ qm̄ humilior oritur: & ametitoribus: reliq̄ quina
rie. dcxcviiii. intra urbem diuidebantur per regiōes scdam. v. xviii.
xi. xii. xiii. xiiii. in castella. xx. ex quibus nomīe cesaris quinarie.
cli. priuatis quinarie. cxciiii. publicis quinarie. cccliiii. ex eo castris
unis quinarie. iiii. operibus publicis. xiiii. quinarie. cxxiii. mune
ri. i. quinarie. ii. lacubus. xcii. quinarie. ccxxvi. Anienis ueteris ero
gabantur extra urbem noīe cesaris quinarie. clxx. priuatis quinarie.
cccciiii. Reliq̄ quinarie. dviii. semis. intra urbem diuidebantur per
regiones. iii. iiii. v. vi. vii. viii. in castella. xxxv. ex quibus nomi
ne cæsaris: quinarie. lx. publicis quinarie. cliii. ex eo castris uias. qui
narie. l. operibus publicis. xix. quinarie. cxcvi. muneribus. viiii.

Massa

Muneribus

Lacubus

Metitoribus

Anienis ueteris erogationes

aquarie. lxxxviii. lacubus. xciiii. quinarie. ccxviii. Martie erogaban
tur extra urbem nomine quinarie. cclxix. Reliq̄ quinarie. Mcccc
lxxii. Intra urbē diuidebantur per regiōes: primā. iii. iiii. v. vi. viii.
ix. xiiii. In castella. li. Ex quibus noīe cesaris quinarie. cxvi. priua
ris. dlxiii. castris. iiii. quinarie. xlii. muneribus. xii. quinarie. ciiii.
operibus publicis. xv. quinarie. xli. lacubus. cxiii. quinarie. cclvi.
Tepule erogabantur extra urbem noīe cesaris quinarie. lviii. priua
tis ibi reliq̄ quinarie. cccxxxi. Intra urbē diuidebantur per regionē
iiii. v. vi. vii. In castella. xiiii. Ex quibus noīe cesaris quinarie. xx
xiiii. priuatis quinarie. ccxxvii. usibus publicis quinarie. l. ex eo
castris. ii. quinarie. xii. operibus pu. iii. quinarie. vii. lacubus. xiii.
quinarie. xxxii. Reliq̄ quinarie. dxl. Iulie fluebāt extra urbē noīe cesa
ris quinarie. lxxxv. priuatis quinarie. cxxii. Reliq̄ quinarie. dxlviii.
intra urbē diuidebātur p regiōes. ii. iii. v. vii. xxi. in castella. x &. vii
ex quibus noīe cesaris quinarie. xviii. usibus publicis quinarie. cccl
xxxiii. ex eo castris quinarie. lxix. operibus publicis quinarie. cxxi.
muneribus quinarie. lxvii. lacubus. xxviii. quinarie. lxv. Virginis
noīe exibant extra urbē quinarie. iii. Reliq̄ quinarie. MMcciiii. In
tra urbē diuidebātur p regionē. vii. viii. i. xiiii. In castella. x. &. vii.
ex quibus noīe cesaris quinarie. clix. priuatis quinarie. cccxxxviii
usibus publicis. Mclxvii. ex eo muneribus. ii. quinarie. xxvi. La
cubus. xxv. quinarie. lx. opibus publicis. xvi. quinarie. Mccclxxx.
ī quibus per se euripo cui ipa nomē dedit quinarie. cccclx. Alsieti
ne quinarie. ccccxcii. hec tota extra urbē cōsumitur. noīe cesaris qui
narie. cccliiii. priuatis quinarie. cxxxvii. Claudia & Anio nouus
extra urbē pprio queq̄ riuo erogabatur intra urbē cōfundebatur: &
Claudia qd noīe cesaris extra urbē dabit quinarias. ccxvii. priuatis
quinarias. ccccxxxix. Anio nouus nomīe cesaris. dccxxviii. Reliq̄
utriusq̄ quinarie. MMMdxviii. Intra urbem diuidebātur per re
giones urbis. xiiii. in castella. xcii. ex quibus nommine cesaris qui
narie. dcccxv. priuatis quinarie. Mlxvii. usibus publicis quinarie
Mxii. ex eo castris. ix. quinarie. cxlix. operibus publicis. xviii. qui
narie. cclxviiii. muneribus. xii. quinarie. cvii. lacubus. ccxxv. qui
narie. ccccxxvii.

Martie erogationes

Tepule erogationes

Iulie erogationes

Virginis

Euripus uirgo

Alsietine erogationes

Claudie erogationes

Anienis noui erogationes

c

Opia aquarum : ad Neruam imperatorem uſquæ com
putata ad hunc modum deſcribebat̃ : nunc prouidentia
diligentiſſimi principis quicquid aut fraudibus aquari
orum intercipiebatur : aut inertia pꝛeuertebat : quaſi noua inuen
tiõe fontium accreuit : ac prope publicata ubertas eſt : tñ ſedula de
inde partitione diſtributa ut regiõibus quibus ſingule ſeruiebãt
aque plureſ darent tanq̃ celio & auentino : in quos ſola Claudia p
arcus neronianos ducebat̃ : quo fiebat : ut quotiens defectio aliq̃
interueniſſet celeberrimi colles ſitirent : quibus nunc plures aquæ
& in primis Martia reddita ampliore opa in auentinũ uſq; perdu
citur : atq; etiam omni parte urbis lacus tam noui q̃ ueteres pleri
q; binas ſalientes diuerſarum aquarum acceperunt : ut ſi caſus alte
rutram impediſſet altera ſufficiente non deſtitueretur uſus. Sen
tit hanc curam Imperatoris piiſſimi Neruæ principis ſui Regina
& domina orbis indiges quæ terraꝝ dea conſiſtit : cui par eſt nihil
& nihil ſecũdum & magis ſentiet : ſalubritaſ eiuſdem æterne urbis
auctor caſtelloꝝ : operum : munerum. & lacuuȝ : Nerua : nec ad pri
uatos ĩcõmodum ex incremẽto bñficioꝝ eius diffundit̃. Illi quo
q; qui timidi illicitam aquã ducebant : ſecuri nunc ex bñficiis fru
untur : ne pereũtes quidẽ aque ocioſe ſunt. Nam ĩmunditiaꝝ faci
es : & impurior ſpiritus grauioris celi : quibus apud ueteres urbis
infamis aer fuit : ſunt remoti : Non preterit me deberi operi nouæ
erogationis ordinationẽ : hoc ſed cum incremento adiunxerimus :
Intelligi oportet nõ eſſe hæc apponẽda niſi cõſumata fuerit : Quid
qđ ne hoc diligẽtiæ principiſ quã exactiſſimã ciuibus ſuis preſtat
ſufficit : parũ preſidii ac uoluptatis nr̃is cõtuliſſe ſeſe credentis qđ
tantã copiam adiiciat niſi eam ſinceriorem iocundioremq; faciat.
Opere pretium ire per ſingula que occurrendo uiciis quorundam
uniuerſis adducit utilitatẽ : Eteniȝ q̃s ciuitas nr̃a uel quom exigui
hymbres peruenerant nõ turbulentas limoſaſq; aquas habuit : nec
q̃a hoc uniuerſis ab origine nõ eſt aut quia iſtud incõmodũ ſenti
re debeãt quot capiuntur ex fontibuſ : in primiſ martia & claudia
ac reliq; quarum ſplẽdor a capite integer niſi aut nimium pluuia
inquinat̃ aut putei extructi obiecti ſunt : Aque anienis minus p

Nerua
Claudia
Neronianum arcus
Martia
Bini Salientes
Roma regina & D. O. Nerua
Cui par est nihil & nihil secundu
Pereuntes aque
Aniemis aque

manẽt limpide : nam mutant̃ ex flumĩe ac ſepe etiã ſereno turban
tur : qm̃ anio q̃uis puriſſimo defluens lacu : mobili tñ : cedentibus
ripis aufertur aliquid quo turbet̃ priuſq̃ deueniat in riuos : quod
incõmodum non ſolũ hybernis ac hyemis hymbribus ſed eſtiuis
ſentit : quo tẽpore exit gratior aquarũ ſinceritas. Ex iis igitur alte
ra id eſt anio uetus cum plerũq; libra ſit ĩferior incõmodum infra
ſe tenet. Nouus aũt anio uitiabat ceteras : nam cũ editiſſimus ue
niat & in primis habundans defectioni aliaꝝ ſuccurrit : imperitia
aquarioꝝ deducẽtium in alienos eũ ſpecus frequentiuſq; explemẽ
to opus erat etiã ſufficiẽtes inquinabat maxĩe. Claudiã q̃ per mul
ta milia paſſuũ proprio ducta riuo Rome demũ cum Aniene per
mixta in hoc tp̃s perdebat proprietatẽ : adeoq; obuenientibus nõ
ſuccurrebat ut plereq; aque ſerene per imprudentiã non uti dignũ
erat aquas parientiũ martiam. ut ipam ſplendore & rigore gratiſſi
mã balneiſ ac fullonibuſ & relatu quoq; ſedis miniſteriis deprehẽ
derimus ſeruientẽ. Omnes ergo diſcerni placuit : tum ſingulas ita
ordinari ut ĩ primis Martia potui tota ſeruiret : & deĩceps reliq; ſe
cundũ quamq; utilitatẽ aptis uſibus aſſignarentur : ſicut anio ue
tus pluribus ex cauſis quo interior accipitur minus ſalubris : in
hortoꝝ rigationem atq; in ipſius urbis ſordidiora extaret miniſte
ria nec ſatis fuit principi noſtro ceteraꝝ reſtituiſſe copiã ſed etiam
grãm. Anienis quoq; noui uicia excludi poſſe uidit. Omiſſo eniȝ
flumine repeti ex lacu qui eſt ſuper uillã Neronianã ſublacenſem
ubi limpidiſſima eſt iuſſit. Nã cũ oriat̃ Anio ſupra Trebam au
guſtam ſeu quia per ſaxoſos montes decurrit : paucis circa ipſum
oppidis obiacẽtibus cultis : ſeu quia lacus altitudine in quo excĩ
pitur uelut depurat̃ ĩminẽtium quoq; riuoꝝ opacitate inumbra
tus frigidiſſimus ſimul ac ſplẽdidiſſimus eoſq; peruenit. hoc tam fœ
lix ꝓprietas aquæ oĩbus dotibus æq̃tura martiã copia uero ſupe
ratura ueniet ĩ locum de formis illius ac turbide. Nouũ imp. ceſ.
Neruam Traianum Auguſtũ preſcribentem titulo qui dicẽdæq;
aquæ quorum alterum ad cohibendoſ intra modum impetrati be
neficii priuatoſ. Alterum ſequitur ut indicemus quod ad ipſorum
ductuum pertinet tutelam : in quibus cum altius repeto leges de

Sentit incommodu
Anio nouus
claudia
Balnee
Fullones
Sublacensis villa neroniana
Aniemis ortus
Treba Augusta

singulis q̃s late quidam apud antiquos obseruatas inueni. Apud antiquos oĩs aqua in usus publicos erogatur: ea cautum ita fuit ne quis priuatus aliam ducat q̃ que ex lacu humum accedit (Hæc enim uerba sunt eius legis) id est quæ ex lacu habũdauit eam nos caducam uocamus: & hec ipsa non in alium usq̃ q̃ in balnearum aut fulonicorum dabatur: eratq; uectigali statuta merce deq; in publico impenderetur/aliquid & in domos principum dabatur concedentibus reliquis: ad quem autem magistratum ius dandæ uendende ue aquæ pertinuerit: & in iis ipis legibus uariatur. Interdũ ius ab ædilibus: interdũ a censoribus permissum inuenio sed apparet quotiens in Re publica erat ab illis potissimum petitum cũ ii non erant edilium potestatem fuisse: ex quo manifestũ est quanto potior cura maioribus cõmunium utilitatũ q̃ priuatarum uoluptatum fuerit: cum ad usum publicum pertineret etiaʒ ea aqua quam priuati ducebant: Tutelam autem singularum aquarum locari solitam inuenio: positamquæ redemptoribus necessitatem certum numerum ducentos ductus extra urbem. c. ab urbe seruorum opificũ habendi & qui ita ut nomina quoq; eorum quos habituri sunt in ministerio per quasq; regiones in tabulas publicas deferrent: eorumquæ operum probandorum curam fuisse per censores aliquando & ediles. Interdum etiam censoribus eam prouintiam obuenisse ut apparet ex eo quod factum. C. Liciano Cesula &. M. Fabio censoribus: Quantopere autem curæ fuerit ne quis uiolare ductus aquarum ne non concessam deriuare auderet cum ex multis apparere potest tum ex hoc q; Circus maximus ne diebus quidem ludorum circensium nisi ædilium aut censorum permissu irrigabatur: quod durasse etiam postquam res ad curatores transiit sub Augusto aput Attium capitonem legimus: Agri uero qui aqua publica contra legem essent irrigati publicabant: Mancipia etiam sicut ea quæ aduersus legẽ iure loco fecisse dicebãtur: In iisdem legibus adiectũ ita ne quis aquam oletet dolo malo ubi publice salit si quis oletaret sestertiorum. x. miliũ mulcta. oletato uestem tãti esse olidam facito. cuius rei cã ediles curules iubebant per uicos singulos exre qui in unoquoq; uico habitaret predia ue

Marginal manuscript notes: Caduca aqua — Fullonicorũ — Tutela singularũ aqrũ — Tabule publice — C. Licianus cesula, M. Fabi9 — Censores — Circus maximus diebus ludorũ circensiũ irrigabatur — Augustus, Atteius capito — Curatores — Oletato — Salit publice — Oletato .i. olidã facito — ... uidet — ... mulcta — ... esto

haberent binos perficere quorũ arbitratu aqua in publicũ saliret. Primus. M. agrippa post edilitatẽ quã gessit cõsularis operũ suorũ & munerũ uelut ppetuus curator fuit: qui iam copia pmittente descripsit quid aquarũ publicis operibus quid lacubus quid priuatis daretur: habuit & familiã propriã aquarum que tueret ductus atq; castella & lacus: hanc Augustus hereditatẽ ab eo sibi relictam publicauit: post eũ. Q. Aelio Tuberone. P. Fabio maxio cons. i. in re que id usq; tempus quasi potestate acta certo iure eguisset. S. cons. acta sunt ac lex promulgata: Aug. quoq; edicto complexus quo iure uterentur qui ex cõmentariis agrippe aquas habent tota re in sua beneficia trãslata modulos etiã de quibus dictũ cõstituit & rei continende exercendeq; auctorẽ fecit Messalã coruinũ: cui adiutores dati postumius Sulpitius pretorius: &. L. cominius pedarius in figura eius quasi magistratibus concessa: deq; eorũ officio. S. Cons. factum quod infrascriptum. S. cons. a Cæsa. Aug. noiati esset ordinandis. D. E. R. Q. F. P. D. R. E. C. placere huic ordini eos qui aquis publicis preessent cũ eius rei causa extra urbem essẽt littores binos & seruos publicos ternos. architectos singulos & scribas & librarios accensos preconesq; totidem habere quot habent ii per quos frumentum plebei datur Cum aũt in urbe eiusdem rei causa aliquid agerent ceteris apparitoribus iisdem preterq̃ littoribus utiquæ quibus apparitoribus. Ex hoc. S. Cons. curatoribus aquarũ uti liceret eos diebus. x. proximis quibus. S. Cons. factum esset ad erarium deferrẽtur quiq; ita delati essent iis pretores ærarii mercede cibaria quanta prefecti frumento danda dare deferreq; solent annua darent & attribuerẽt iisq; eas pecunias sine fraude suas facere liceret utiq; tabulas cartas cerasq; que exemplo curatiõis causa opus esset iis curatoribus prebenda. Q. Aelius. P. Fabius cons. ambo alter ue si uidebit adhibitis pretoribus qui erario psint & pbenda locẽt. Itemq; cũ uiarũ frumẽti curatoresq; qui quarta parte anni publico fungebant ministerio ut curatores aquarũ iudiciis uacẽt priuatis publicisq;/Apparitores & ministeria q̃uis perseruet adhuc ærariũ in eos erogar tñ etiã curatorũ uident desisse inertia: & segnitia nõ agẽtiũ officiũ. Egressi aũt urbem dũtaxat agẽdæ rei causa Senatus psto esse littores iusserat nobis circũeuntibus riuos

Marginal manuscript notes: M. Agrippa — Augustus — Q. Aelius Tubero, P. Fabius Maximus — Coss — Agrippa — Agrippe cõmentarij — Messalã coruinus — Adiutores — Posthumi9 Sulpitius pretori9 — L. Comini9 al. Cornini9 pedari9 — Pedari9 — Insignia q̃si magistratib9 cõcessa — Scribe, Librarij, Accensi, Precones — Apparitores, Littores — Curatores aqrũ — Pretores ærarij — Mercede cibaria — Q. Aelius, P. Fabius — Consu... — Insignia — Quod. Qu. Aelius tubero. P. Fabi9 maximus Conss. V. F. de his q curatores aqrũ publicarũ ex senatusconsulto — Pretores q ærario presint — Curatores uiarũ frumẽti ue — Iudiciis priuata & ...

Fides nr̃a & auctoritas a principe data pro littoribus erit. Cũ rem ꝑduxerimus ad initiũ curatoꝝ: nõ alienũ subiũgeř q post Messalam huic officio ad nos usq; præfuerũt: Messale successit Silio & Plaucio conſ. Atteius capito. capitoni. L. Marcio. C. Antiſtio uetere cõſ. Satrius ruffus Satrio & Sergio cornelio cethego. L. uiſellio uarrõe cõſulibus. M. cocceius Nerua Diui Nerue auus ſcia iuris illuſtriſ Huic Fabio ꝑſico. L. uitellio cõſ. C. Octauius lenas. Lenati Aquila Iuniano & Nonio aſprenate conſ. M. portius cato huic ſucceſſit: poſt quẽ Sexto Nonio Celere & Iunio. Quintiliano cõſ. Didiuſ gallus Gallo q ueranio Põpeio Lõgino cõſ. cui Domitius afer afro, nerone Clau. ceſ. iiii. & Coſſo Coſſi filio cõſ. L. Piſo Piſoni Virginio rufo & Memio regulo cõſ. Petroniuſ Turpilãus Turpilano craſſo Frugi & Licinio baſſo cõſ. P. Marius maior. L: Teleſino & Suetonio Paulino cõſ. Fõteius Agrippa Agrippe Syllio & Galerio Trachalo conſ. Albius criſpus Criſpo Veſpaſiano. iii. & Cocceio nerua cõſ. Pompeius ſiluinus Siluino Valerio & Meſſalino cõſ. T. annius flauianus Flauiano Veſpaſiano. v. & Tito cõſ. Aciliuſ auiola poſt quẽ impatoř Nerua. iii. & Virginio ruſo. iii. conſ. ad nos cura trãſlata eam cũ partiuncula ſubiuiř. Nunc quid obſeruař curator aquaꝝ debeat & leges Senatuſq; & cõſ. ad iſtitudũ ius ducẽde aq̃. In priuatis obſeruanda ſunt ne qs ſine lr̃is cæſaris. i. ne qs aquã publicã nõ impetratã & ne qs amplius q̃ impetratum fuerit ducat: Ita. n. efficiemuſ ut moduſ quẽ acquiri diximuſ poſſit ad nouos ſaliẽtes & ad noua pricipis beneficia pertinere. In utroq;. n. magna cura multiplici opponẽda fraudi ſollicite ſubĩde ductus extra urbẽ ſũt circũeundi ad recognoſcẽda bñficia: Idẽ ĩ caſtellis ſalientibus publicis faciendũ ut ſine intermiſſiõe diebus aq̃ fluat q. S. quoq; conſ. curator facere iubeř cuius hec quoq; uerba ſunt. Aelius tubero & Fabius maximus. C. V. F. conſ. de numero publicoꝝ ſalientiũ q in urbe eſſent intraq; ædificia urbi cõiuncta quos. M. agrippa feciſſe. Q. F. P. de ea re ita cenſuerũt. C. i. C. neq; augeri placet ne minui publicoꝝ ſalientiũ quos nũc eſſe retulerũt ii qbus negotiũ a ſenatu imperatũ ut iſpicerẽt aquas publicas inirentq; numeꝝ ſalientium publicoꝝ: Itaq; placere curatores aquaꝝ quos. S. conſ. ceſ. Aug. e. S. conſ. nõiauit dare operam ut ſalientes publici q̃ aſſiduiſſime interdũ & noctu aquã in uſu3 populi fũderent: In hoc. S. conſ. crediderim annotandũ qd̃ ſenatus tam augeri q̃ minui ſalientiũ publicoꝝ numeꝝ uetuerit: id factũ exiſtimo qa modus aquaꝝ q̃ iis tẽporibus in urbẽ ueniebant anteq̃ claudia & anio nouus perduceret: maiorẽ erogationẽ capere nõ uidebař qui aquã in uſus priuatos deducere uolet impetrare eã debet & a principe epiſtolã ad curatorẽ afferre. Curator deinde bñficio ceſ. preſtare maturitarẽ: & ꝑcuratorẽ eiuſde3 officii libertũ cæſaris protinus ſcribere: Procuratorẽ aũt primuſ Ti. claud. uideř admouiſſe poſtq̃ aniẽnẽ nouũ & claudias induxit: Quid cõtineat epiſtola iulia fieri quoq; notum debet: neq̃ñ negligẽtiam aut fraudẽ ſuam ignorãtie colore defendat ꝑcurator calicẽ eius moduli qui fuerit impetratus adhibitis littoribus ſignari cogitet diligẽter intẽdat menſuris quas ſupradiximus modũ & poſuimus noticiã habeat ne ſit ibi arbitrio libratoꝝ interdum maioris luminis interdũ minoris pro gr̃a perſonaꝝ calicẽ probareſſed ne ſtatim ab hoc libeꝝ ſubiiciẽdi q̃lemcũq; plumbeã fiſtulã permittat arbitriũ ueꝝ eiuſdẽ luminis quo calix ſignatus ꝑpẽdet. Sicut. S. cõſ. quod ſubiectũ cauetur Quod Aelius Tubero. Q. Fabius maximus conſ. V. F. quoſdam priuatoſ ex riuis publiciſ aquas ducere. Q. D. E. R. E. P. D. E. R. I. C. ne cui priuato aquã ducere ex riuis liceret utiq; oẽs ii quibus aque ducende ius eſſet datũ ex caſtellis publicis ducerẽt: aĩaduerterentq; curatores aquaꝝ quibus locis intra extra urbẽ apte caſtella priuati faceř poſſent. Ex quibus aquã ex caſtello cõem accepiſſent a curatoribus aquaꝝ ne qui coꝝ quibus aqua dareř publica: ius eſſet intra. l. pedes eius caſtelli ex quo aquam ducerẽt laxiorẽ fiſtulam ducere q̃ quinariã. In. S. conſ. dignũ admiratiõe eſt qd̃ aqua3 nõ niſi ex caſtello duci permittit nem aut riui aut fiſtule publice lacerentur: Ius impetrate aquæ neq; heredem neq; emptorẽ neq; ullum nouũ dñm predioꝝ ſequiř: balneiſq; publice lauarent priuilegium antiquitus concedebatur ut ſemel data aqua perpetuo maneret: Sicut ex ueteribus. S. conſ. cognoſcimus ex quibus unum ſubieci: Nunc oĩs aquæ que poſſeſſore inſtaurař bñficiũ qd̃ Aelius Tubero. P. Fabiuſ maxius cõſ. V. F. cõſtitui oportet quo iure extra intraq; urbẽ ducerẽt aq̃s qbuſ attribute eſſẽt. Q. D. E. R. L.

P.D.I.uti iis eoq; maneret attributio aquarum exceptis que in usum balnearum essent date aut Augusti noie quoad iidem dñi possiderent ad solũ in quo accepissent aquã Quum uacare aliq̃ ceperint aq̃ ab nuntiat in cõmẽtariosq; redigit qui respiciunt ut petitoribus ex uacuis dari possint: Has aquas stati introducere solebant ut modo & tpe uenderent aut possessoribus prediorum aut aliis etiã Humanius etiã uisum principi nr̃o ne predia subito destituerentur .xxx. dierũ spatiũ indulgeri intra quod ii ad quos res ptinet de aqua in pdia sotiorum data nisi constitutũ inuenio: pro inde tñ obseruat ac iure cautũ ut dum quis ex iis qui cõiter impetrauerũt superesset totus modus integro assi pronatus flueret & tunc demum renouaret bñficium cum dedisset quisq; ex his quibus erat datum possidere impetrata atq; alio q̃ in ea predia in que data erat aut ex alio castello q̃ quo ex epistola principis cõtrahebat duci palã .S. cons. non oportere: Sed & mandatis prohibent Impetrantur autẽ & he aque que caduce uocantur id est que aut ex castellis aut ex manationibus fistularum: quod beneficiũ a principibus parcissime tribui solitum sed fraudibus aquariorum obnoxiũ quibus prohibẽdis quanta cura debeatur ex capite mandatorum manifestũ erit quod subieci Caducum nec etiã uolo ducere nisi qui meo beneficio aut priorum principum habent nõ necesse ex castellis aliquã partẽ aquæ effluere cum hoc pertineat nõ solum ad urbis nostre salubritatem sed etiã ad utilitatẽ cloacarum abluendarum innati usus pertinebant Nõ ab re id est q̃dam ex his quibus circũscribi explicitis que ad ordinationẽ aquarum saluberrimas cõstitutiones in ipso actu deprehendimus exẽpli causa attingere ampliores quosdã calices q̃ impetrati erant positos in plerisq; castellis inueni: ex iis aliis quos ne signatos quidẽ quotiens aũt signatus calix excedit legitimã mensuram ambitio procuratoris qui eam signauit detegit cũ uero ne signatus quidẽ manifesta culpa oĩum maxĩe accipiẽtis deprehendere. deinde uillicis in quibusdã cũ calices legittĩe mẽsure signati essent: statim amplioris moduli fistule subiecte fuerũt unde acciderat ut aqua nõ per legittimũ spatiũ cohercita sed per breuis angustias expressa facile laxiorẽ in pximo fistulã impleret: Ideoq; illud adhuc quotiẽs signat calix diligẽtie adiiciendũ ut fistule quoq; pxĩe per

spatium quod .S. Cons. cõprehensum diximus signent. Ita demũ enĩ uillicus cum scierit non aliter q̃ signatas collocari debere omni carebit excusatiõe Circa collocandos quoq; calices obseruari oportet ut ad lineam ordinẽtur, nec alterius inferior calix, alterius superior ponatur: Inferior plus trahit, superior quia cursus aquæ ab inferiore rapitur minus ducit in quorundã fistulis ne calices quidem positi fuerunt he fistule solide uocant: Adhuc illa aquariorum intolerabilis fraus translata in nouũ possessorẽ aquæ Foramen nouum castello imponunt uetus relinquunt quo uenalem extra habent aquam In primis ergo hoc quoq; emendandũ curatori reddiderim non enim solum ad ipsarum aquarum custodiam sed etiã ad castelli tutelam pertinet: quod subinde & sine causa foratum uitiat. etiam ille aquariorum tollendus reditus quem uocant punctam Longa ac diuersa sunt spatia per q̃ fistule tota meant urbe latẽtes sub silice. has comperi per eum qui appellabatur a punctis passim cõuulneratis oĩbus in transitum negotiationibus prebuisse peculiaribus fistulis aquã quo efficiebãt ut exiguus modus ad usus publicos proueniret quantũ ex hoc modo aque seruatum sit existimo ex eo quod aliquantũ plumbi sublati eiusmodi ramis redactum. Superest tutela ductuum de qua prius q̃ dicer incipiam: pauca de familia huius rei causa parata explicanda sunt: Familie sunt due altera publica. altera cesaris: Publica antiquior q̃ Agrippe ab Aug. relictam & ab eo publicatã diximus: Habet hoĩes circiter .cclx. Cesaris familie numerus .cccclx. quam Clau. cũ aquas in urbẽ perduceret constat fecisse. Vtraq; aũt familia in aliquot ministeriorum spẽs deducitur: Villicos castellanos curatores silicarios tectores alios q; opifices. ex his aliquos extra urbem esse oportet ad ea q̃ non sũt magne molitionis maturum tñ auxiliũ uident exigere omni ĩ urbe circa castellorum & munerũ stationes opera que urgebunt in primis ad subitos casus: ut ex cõpluribus regionibus in quas necessitas incubuerit conuerti possit presidiũ aquarum habundantius: tam amplum numerum utriusq; familie solitum ambitione aut negligentia prepositorum in priuata opera diduci reuocar ad aliquam disciplinam: & publica ministeria ita instituimus ut pridie quid

esset dicturus dictaremus & quid quaq; die egisset actis cōprēhēderetur. Publice familie ex ærario dantur quod impendiū exonerat uectigalium reditu ad ius aquarum pertinētium. Ea constant ex locis uel ex ædificiis que sunt circa ductus aut castella aut munera aut lacus quē reditū prope sextertium.ccl.miliū salientē ac ragum pximis uero tēporibus in Domitiāi loculos uersum: iusticia Diui Nerue po. restituit: nostra sedulitas ad certā regulā redegit ut constaret quæ essēt ad hoc uectigal pertinētia loca Cesaris familia ex fisco accepit cōmoda unde & omne plumbum & oēs impense ad ductus & castella & lacus pertinentes erogabant. Qm que uidebant ad familiam pertinere exposuimus ad tutelā ductuū sicut promiseramus diuertamus rem enixiore cura dignā. Cū magnitudinis Ro. imp. ad principium sit initium: multa atq; ampla opera subinde nascūtur: quibus ante succurri debet q̄ magno auxilio egere incipiant: Plerunq; tamē prudenti temperamēto sustinenda: quia ante super opus aut facere aut ampliare querentibus credendū: Ideoq; non solum scīa peritorum: sed & proprio usu curator instructus esse debet nec sue tantū stationis architectis uti sed plurimū aduocare nō minus fidem q̄ subtilitatē ut extimet q̄ representanda que differenda sint: & rursus q̄ per redēptores effici debeant: quæ per domesticos artifices nōscant. Opera ex his causis aut uetustate corrumpi aut impotētia possessorum aut ui tempestatū aut culpa malefacti operis q̄ sepius accidit: ideo recentibus fere aut uetustate aut ui partes ductuum laborāt quæ arcuatiōibus sustinent aut montiū lateribus applicate sunt: & ex arcuatiōibus ea que per flumen traiiciuntur. Ideo hec opera sollicita festinatiōe explicanda sunt: minus iniurie subiacēt subterranea nec gelicidiis nec caloribus exposita. uicia aūt eiusmodi sunt: ut aut nō interpellato cursu subueniat eis aut emēdari nisi aduersa re possint sicut ea q̄ in ipso aluo fieri necesse est: Hec duplici ex causa nascunt aut limo cōcrescente qui interdū in crustam durescit iterq; aque coarctat: aut tectoria corrumpunt unde fiūt manatiōes quibus necesse est latera riuorum & substructiones uitiari: parua quoq; ipe tofo extructe sub tam magno onere labunt. Refici quæ circa alueos sunt riuorum estate nō debent ne in

termittat usus tempore quo precipue desideratur: sed uere uel autunno & maxima cum festinatione ut perfecti ante preparatis omnibus q̄ paucissimis diebus riui essent. Neminem fugit per singulos ductus hoc esse faciēdum ne si plures pariter auertantur desit aqua ciuitati. Ea q̄ nō interpellato aquæ cursu effici debent maximo sumptu constant quē suis tēporibus & fideliter fieri oportet: Idoneum structuræ tempus a Kl. Aprilibus in Kl. Nouembr. ita ut optimū sit intermitter eam partem æstatis q̄ nimiis intemperamentis incandescit: quia temperamēto celi opus est ut exhumore cōmode structura combibat & siccitate corroboret: nō minus autem sol acrior q̄ gelatio precipit materiam neq; ullum opus diligētiorem poscit curam q̄q̄ equæ obstaturum. Fides itaq; per singula scdm legem notam oībus: sed paucis obseruatam: exigenda. Illud nulli dubium esse crediderim proprios ductus qui a. vi. miliario lapide quadrato consistunt maxime custodiendos qm̄ & amplissimi operis sunt: & plures aquas singuli sustinent: quos si necesse fuerit interrumpere: maior pars aquarum urbem destituet: Remedia tamen sunt & his difficultatibus inchoatus alueus excitat ad librā deficientis: Alueus uero plumbatis canalibus per spatiū interrupti ductus rursus continuat. porro quoniam fere oēs specus per priuatorum agros directi erant: & difficilis uidebatur future impense preparatio ni alicuius constitutiōe succurreretur: Simul ne accessu ad reficiendos riuos redēptores a possessoribus prohiberentur. S. Cons. factum subieci: Quod. Q. Aelius Tubero. P. Fabius maximus cons. V. F. de riuis specubus fornicibusque Iulie Martie Appie. Tepule anienis reficiendis. Q. D. E. R. F. P. D. C. K. L. C. Vti cum riui fornices Aug. Ces. se refecturum impensa sua pollicitus senatui reficerentur. Ex agris priuatorum terram limum lapidem testam arenā ligna ceteraq; quibus ad eam rem opus esset unde queq; earum proxime sine iniuria priuatorum tolli sumi portari possint uiri arbitratu existimata darent & ad eas oēs res oportunas earumq; rerum reficiendarum causa: quotiens opus esset per agros priuatorum sine iniuria eorū itinera actus peterēt darent: Plerunq; autē uicia oriuntur ex ipotentia possessorum qui pluribus

modis riuos uiolāt. Hoꝝ.n.ſpatia que circa ductus aquaꝝ ex.S.
Conſ.uacare debet aut ædificiis aut arboribuſ occupant. Arboreſ
magis nocent quaꝝ radicibus & cōcameratiōes & latera ſoluunt:
deinde uicinales uias agreſteſqꝫ per ipſas formas dirigunt nouiſſi
me aditus ad tutelam precludūt q̄ omnia.S.C.quod ſubieci pro
uiſa ſunt quod.Q.Aeliuſ Tubero.P.Fabiuſ max.V.F.aquaꝝ q̄
in urbem uenirēt itinera occupari monumētis & ædificiis & arbo
ribus ſeriqꝫ.F.P.D.R.E.I.C.Cum ad reficiēdos riuos ſpecuſque
per que & opera publica corrumpant placere circa fontes & forni
ces & muros utraqꝫ ex parte uacuos.C.Quinos denos pedes pateṙ
&.cc.riuoſ qui ſub terra eſſent & ſpecuſ intra urbem & extra urbē
continentia ædificia utraqꝫ ex parte quinos pedeſ uacuos relinqui
ita ut neque conſerere arbores liceret: Si que nūc eſſent arbores ī
tra id ſpatiū excideretur preterq̄ ſique ex uilla contīnētes & incluſe
ædificiia eſſent: ſi quis aduerſus eas res cōmiſerit in ſingulas res in
dena milia damnas eſſet ex quibus pars dimidia premiū accātori
daret: Cuius opa maxīe cōuictus eſſet qui aduerſus hoc.S.Conſ.
cōmiſiſſet.pars aūt dimidia in erariū redigeretur: deqꝫ ea re iudica
rent cognoſcerētqꝫ curatoreſ aquaꝝ/ Poſſet hoc.S.Conſ.equiſſimū
uideri etiā ſi rei tantum publice utilitate ſpatia iudicarent multo
magis cū maiores noſtri admirabili equitate: ne ea quidem eripu
erunt priuatis: que ad modū publicum producerent. Si diffi
cilior poſſeſſor in parte uendenda fuerat pro toto agro pecuniā in
tulerunt. Et poſt determinata neceſſaria loca rurſus eum agrū uen
diderūt ut in ſuis finibus propriū ius tam res publica q̄ priuata
haberet Pleriqꝫ tamen non cōtenti occupaſſe fines: ipſis ductibus
manus attulerunt per ſemitas ſolutas paſſim: & rurſus ius aqua
rum impetratum habent: aquarii quantulacunqꝫ beneficii occaſio
ne ad expugnandos nunc abutunt. Quid porro fieret ſi non uni
uerſa iſta diligentiſſima lege prohiberētur: penaqꝫ non mediocris
contumacibus intentaretur: quæ ſubſcripſi uerba legis. T. Quin
tius Criſpinus Conſ. populum iure rogauit. populuſqꝫ iure ſci
uit in foro pro roſtris ædis diui Iulii.populo. & iulias tribui ſer
gia principum fuit pro tribus.vi.L.F.Varro quicunqꝫ poſt hanc

p̄ tmeretts ſed cū aquas pducerēt

Concamerationes — Vicinales uias — Forma — Q. Aelius tubero — P. Fabius Maximus — Damnas — Intentaretur poena — T. Quintius crispinus consul — Rogatio qd fit hinc cape — Aedes diui Julij pro rostris — Sergia trib. / Varro

legē rogatam riuos ſpecus fornices fiſtulas caſtella lacus aquarum
publicaꝝ q̄ ad urbem ducunt ſciens dolo malo forauerit ruperit
forare rumpere ue curauerit peiorem ue fecerit quo minuſ ea aqua
eoꝝ ue aque in urbem Romam ire cadere flui proueuire duci poſ
ſint quoue minus in urbe roma & in his locis quoꝝ hortorū pre
dioꝝ locoruꝫ dn̄is poſſeſſoribus. V.F.aqua data uel attributa uel
ut ſaliat diſtribuat diuidat in caſtella lacus īmittatur. Is.P.Ro.
c.milia dare damnas eſto & qui clam quid eoꝝ ita fecerit id omne
ſarcire reficere reſtituere edificare ponere demoliri damnas eſto: Si
ne dolo malo Atqꝫ ita oīno ut q̄cunqꝫ curator aquaꝝ eſt erit: ſi cu
rator aquaꝝ nemo erit: tum is pretor qui inter ciues & peregrinos
ius dicit mulctam pignoribus cogito: coercito eiqꝫ curatori aut ſi
curator non erit: tum ei pretori eo nomīe cogere & cohercere mul
ctæ dicēde ſiue pignoris capiendi ius poteſtaſqꝫ eſto. Siquid eoꝝ
ſeruus fecerit dn̄s eius.c.milia .pp.det. Si quis circa riuos ſpecus
fornices fiſtulaſ tubuloſ caſtella lacus & terminatuſ aquaꝝ publi
carum quæ ad urbem Ro. ducunt & ducenur ſteterit ueqꝫ quis
eo loco poſt hanc legem rogatam quid opponit molit obſepit ſi
git ſtatuit ponit collocat arat ſeritue ue ī eum quid īmittit preter
q̄ eorum faciendoꝝ reponendoꝝ cauſa preterq̄ quidem hac lege li
cebit oportebit qui aduerſus ea quid fecerit & aduerſus ea repſerit
ex iuſſu cauſaqꝫ oīuꝫ reꝝ oībus eſto damnas utiqꝫ atqꝫ uti eſſet eſſe
qꝫ oporteret ſi is aduerſus hāc legem riuū ſpecū rupiſſet foraſſet ue
quo ſpecū foraſſet rupiſſetue quo minus in eo loco ſecare ſentes ue
pres caprificos curatoreſ aquaꝝ qui nūc ſunt quiqꝫ erunt circa fon
tes & fontiū & muroꝝ curā riuos & ſpecus terminatus arbores ui
tes uepres ſentes ripe maceria ſalicta harundineta excindantur tol
lantur effodiantur excorticentur utiqꝫ factum eſſe uolet eoqꝫ nomi
ne iis pignoris captio mulcta edici or uti
quæ eſto Idque iis ſine fraude ſua facere liceat ius poteſtaſqꝫ eſto
quo minus uites arboreſqꝫ uillis ædificiis maceriiſue
incluſe ſint. Macerie quas curatores aquaꝝ ~~eum~~ cauſa cognita ne demo
lirentur dn̄is permiſerunt: q̄bus inſcripta inſculptaqꝫ eſſent ipoꝝ
qui permiſiſſent curatoꝝ nomīa maneant: hac lege nihil abrogato

Riuos — Specus — Fornices — Fistulas — Castella — Lac[us] — Saliat. unde Salientes — Damnas esto — Damnas esto — Pretor q inter ciues & peregrinos ius dic[it] — Riui — Specus — Fornices — Fistule — Tubuli — Castella — Lacus — Terminat[us] — Damnas — Maceria

Rota calice machina

quo minus ex his fontibus riuis specubus fornicis aquã haurire sumere iis quibuscũq; curatores aquarum permiserunt preterq̃ rota calice machina liceat: dum neq; puteus neq; foramẽ nouum fiat eius hac lege nihilũ rogatio Vtilissime legis contemptores non negauerim dignos pena que intenditur: Sed negligentia legũ ꝓtempores deceptos leniter reuocari oportuit. Itaq; sedulo laborauimus ut quantum in nobis fuit etiã ignorarentur qui errauerãt: His uero qui admoniti ad indulgentiam imperatoris decurrerunt possumus uideri causa imperati beneficii fuisse: In reliquo uero opere executio legis necessaria sit Cum officii fidem etiam per offensas tueri prestitet;

Pulcherrima Sententia

FINIS.

Libellum hunc de aqueductibus cũ esset mendosissimus: Pomponius & Sulpitius tanto studio sic emendarũt: ut perpaucoꝝ in eo locoꝝ crorectio desideretur. Perq̃rara sunt: q̃ librarius corrupit aut pretermisit. In quibus in prima charta & facie: post intolerabile: deest q̃. In octaua emendent᷑. cognoĩatur: erogant: quinarie: inueni. In spatiis in ordine passim relictis: ubi nam aliquando uerba: aliquando quinariarum & fistulaꝝ figuræ desint facile quisq; poterit iudicare. Vale candide lector: & siquis ingratus esse uoluerit libꝝ suũ depromat & cum hoc cigno noctuam conferat.

Ex Probo interpretatio literarũ que supraposite sunt. D.E.R.Q.F.P.D.E.R.I.C. De ea re quid fieri placeret. de ea re ita censuerũt. Q.D.E.R.F.P.D.E.R.N.I.C. Quid de ea re fieri placeret. De ea re uniuersi ita censuerunt. Q.D.E.R.F.P.D.E.R.I.C. Quid de ea re fieri placeret De ea re ita censuerut. cetera idẽ significant

Ordo foliorum.

Sexi Iulii	Quam in
lantur	aquarie
tur modũ	manent
lia.ccc.	haberent

Τῷ θεῷ χάριτας νῦν τῷ ἀθανάτῳ θεῷ τόχω

(16)